

УДК 14 : 28-12

ІСЛАМСЬКА РЕЛІГІЙНА ДУМКА І ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ: МАРДІНСЬКА ДЕКЛАРАЦІЯ

Юрій Кочубей

*Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України,
вул. М. Грушевського 4, Київ, Україна, 01001,
тел. (+38044) 278 7652, e-mail: instkrymsk@gmail.com*

Порушено питання пошуків шляхів нормального співіснування християнської і мусульманської цивілізацій на теологічному рівні у середовищі ісламських учених-улемів.

Ключові слова: Іслам, Ібн Теймійя, джихад, Мардінська декларація.

Світові ЗМІ щоденно поширюють великий масив інформації про становище на Близькому і Середньому Сході, про іслам і мусульман, яких зображають майже завжди у негативному освітленні, при чому охоплюють усі регіони планети. Ми дізнаємося не тільки про реакційну політику деяких режимів у мусульманських країнах, а й про злочинні дії, ніби під ісламськими лозунгами, якоїсь бузувірської секти в Африці, про хуліганські вчинки молодих магрибінців у Франції і т. п. На жаль, ми не знаємо або знаємо дуже мало про зусилля мусульманського світу, в тому числі в галузі теології, налагодити нормальні стосунки і співжиття із послідовниками християнства.

Постколоніальна політика великих держав Заходу і Сходу спрямована на те, щоб тримати під своїм контролем світові запаси енергоресурсів, які переважно наявні у країнах Близького і Середнього Сходу; окрім того, непрогнозоване зростання кількості мусульманського населення у країнах Заходу, значно загострили відносини між двома великими цивілізаціями: ісламською і християнською, бо імперіалістам вдається свої загарбницькі інтереси представити як протистояння релігій, що у нинішньому столітті має перерости у сутичку (a clash) як це передбачають американські неоконсерватори (Б. Льюїс, С. Гантінгтон, Р. Перл та ін.). Що стосується США, то атаки на іслам особливо посилюються після ісламської революції в Ірані та низки інших невдач американської зовнішньої політики в регіоні Близького і Середнього Сходу. Подібна політика не дає бажаних результатів, навпаки, ситуація в регіоні Близького і Середнього Сходу загострюється, про що свідчать не тільки зони напруги чи конфліктогенні зони, а й декілька “гарячих точок”, де відбуваються збройні сутички, проливається кров.

Погіршення обстановки набуває таких масштабів і проявів, що, беручи до уваги наявність у світі запасів зброї масового знищення і перспективу її проліферації, а також розмаху тероризму, стає очевидною можливість переростання локальних конфліктів

і сутичок у новий Армагеддон. Це примушує тверезомислячих і відповідальних людей різних країн шукати виходу із ситуації, що склалася, шляхом реалізації мирних ініціатив. Що ж до мусульман, то і серед них є діячі та вчені-улеми, налаштовані на примирення і порозуміння. Як відомо, Президент Ірану С. М. Хатемі 1998 року на 53-й сесії ГА ООН висунув ідею “діалогу цивілізацій”, що знайшла підтримку світового співтовариства. Негативне ставлення до неї з боку США загальмувало її реалізацію, але ідея не залишилася без сліду.

Тут доречно, мабуть, сказати, що західно-ісламське протистояння вже стало предметом консультацій між “сильними світу цього” в Давосі і призвело до появи деяких ініціатив: наприклад, 2004 року було започатковано “Раду 100 лідерів (С-100) “Діалог Захід-Ісламський світ”, співголовами якої стали принцеса Лолуа аль-Фейсал аль-Сауд (Саудівська Аравія) і лорд Карі оф Кліфтон, колишній архієпископ Кентерберрійський (Велика Британія). Серед своїх завдань це зібрання поважних персон вбачає, між іншим, і “покращення знань і розуміння між культурами і цивілізаціями” [2]. Учасники випустили доповідь – “Islam and the West: Annual Report on the State of Dialog. January 2008”. Думаю, що в такому середовищі зародилася в тому числі й ідея “Альянсу цивілізацій”.

Ідею такого глобального проекту висунув у вересні 2004 року на 59-й сесії Генеральної Асамблеї ООН глава Уряду Іспанії Х. Л. Сапатеро. Метою проголосили ліквідувати причини наростання міжнародного тероризму і сприяння стабілізації відносин між Заходом і мусульманським світом. Ініціативу іспанського очільника уряду негайно підтримав Прем’єр-міністр Туреччини Р. Т. Ердоган. Бачимо, що ідею “Альянсу”, явно не просто так, висували представники країн, що належать – одна до західного світу, а друга – хоча й побудована на принципах лаїцизму, до мусульманського. “Альянс цивілізацій” 14 липня 2005 року офіційно підтримав Генеральний секретар ООН Пан Гін Мун і з того часу ця ідея вважається ініціативою Генерального секретаря. Генеральна Асамблея ООН низкою своїх резолюцій схвалила цю ініціативу, серед них А/Res/60/1 “Наслідки Світового саміту 2005 року), А/Res/60/4. “Глобальний порядок денний для діалогу цивілізацій”. Резолюцією А/Res/60/288 ЮНЕСКО заохочували “відігравати ключову роль, включаючи і через міжрелігійний і внутрішньорелігійний діалог і діалог цивілізацій” [3]. Багато держав висловили своє бажання співпрацювати зі створеною Генеральним секретарем ООН Групою високого рівня і становлять групу друзів “Альянсу цивілізацій”. До них належить і Україна. Для координації зусиль з виконання завдань “Альянсу” Генеральний секретар ООН 26 квітня 2006 року призначив колишнього Президента Португалії Ж. Сампайо своїм Високим представником з питань “Альянсу”.

Група високого рівня 13 листопада 2006 року подала доповідь Організації Об’єднаних націй, у якій виклала своє бачення ситуації з розвитком західно-мусульманських відносин, запропонувала деякі загальнополітичні рекомендації щодо діяльності “Альянсу”, а також визначила чотири пріоритетні напрями діяльності: освіта, молодь, міграція, засоби масової інформації. Певну увагу члени Групи приділили ізраїльсько-палестинському конфліктові [1]. Зацікавлення діяльністю “Альянсу” виявив духовний лідер ісмаїлітів Ага-хан, який висловився за “плюралізм, культурне розмаїття та міжкультурний діалог”. Вже проведено декілька заходів, у тому числі й важливу

міжнародну конференцію, організовану Болгарією, під назвою “Альянс цивілізацій” і відповідальність медіа в мультикультурних спільнотах” (18 квітня 2008 року). Значення такого заходу важко переоцінити. На мою думку, питання відповідальності ЗМІ за розпалювання міжетнічної і міжрелігійної ворожнечі давно має стати на порядку денному керівництва нашої держави, бо у ЗМІ іноді звучать словечка на кшталт “ісламо-фашизм”, “ісламський Гітлер”.

У доповіді ясно зазначено, що причин нинішнього загострення стосунків між Заходом і світом Ісламу не варто шукати в релігійній площині чи в історичному минулому, що “коріння цього феномену знаходиться в подіях, які мали місце в дев’ятнадцятому і двадцятому століттях, починаючи з європейського імперіалізму, відповідно, появи антиколоніальних рухів і спадщини протистояння між ними” [1, с. 11].

Серед європейців завжди були люди, зокрема вчені-орієнталісти, які вважали, що такий стан ненормальний, що потрібно через рівноправний діалог порозумітися і зняти небезпечну напругу. У цьому контексті назвемо таких, як Л. Массіньон, Р. Гароді, Е. В. Саїд, А. Корбен, Ж. Берк та ін.

Проблеми мусульман-мігрантів на Заході, соціальні, культурно-релігійні, а також терористичні акти змушують і вчених-мусульман шукати шляхи подолання напруженості стосунків між двома громадами. Велику роль у цьому відіграють науковці як старшого покоління, наприклад, шейх Юсуф аль-Карадаві, такі молодші улеми та проповідники, котрі народилися і здобули освіту вже на Заході. Найвідоміші з них Тарик Рамадан, Тарек Убру, Амр Халед та ін. За участю цих та інших мусульманських інтелектуалів було прийнято Декларацію європейських мусульман, у якій проголошують ідеї співжиття двох конфесій і неприйняття терору як засобу боротьби за свої права. І не тільки в Європі розгортається така діяльність: звертає на себе увагу фетва, яку 2008 року схвалили 6000 індійських улемів, названа “Хайдарабадською декларацією”. У ній проголошується, що всі форми терору не відповідають духу ісламу, засуджуються терористичні акти, фінансування тероризму, “аль-Каїда”, Усама бен Ладен, і т. д.

Відомо, що Усама бен Ладен і його прибічники для виправдання своїх дій посилаються на так звану “Мардінську фетву” Такі ед-діна Ібн Теймійї (1263–1328), видатного середньовічного вченого ханбалітського напрямку. Тож група улемів із різних мусульманських країн за ініціативою двох британських неурядових організацій на основі і за участю Університету Аргуклу 27–28 березня 2010 року у турецькому місті Мардін, з яким пов’язана історично фетва, провели міжнародну конференцію, щоб прояснити це питання. Свідомі того, що фетву може скасувати або замінити тільки інша фетва, учасники конференції назвали свої висновки саме “декларацією”, зокрема “Мардінською”.

Учасники конференції на підставі вивчення найдавніших текстів фетви прийшли до висновку, що фетву Ібн Теймійї у наші дні неправильно прочитали і зрозуміли, тому використання її для оголошення “невірними” інших мусульман та виправдання вбивства мирних людей суперечить ісламу. До речі, зазначили вони, видатний ісламський авторитет шейх М. Рашид Ріда (1886–1935) цитував фетву правильно. Учасники закликали вчених всього ісламського світу посилити теоретичні розробки питань, пов’язаних

із сучасним життям умми у світі, де вже неможливо провести кордони між “Дар аль-харб” і “Дар ас-Іслям”.

Мешканці підвладного монголам міста Мардіна, які на цей час вже прийняли іслам та потерпали від тиранії правителів, запитали вченого про те в якій “оселі” (дар) вони є і чи можуть вони воювати з владою. Ібн Теймійя відповів, що вони перебувають в “серединній” категорії – “змішаній” і дав відповідні поради: або емігрувати, якщо порушуються їхні релігійні права, або продовжувати свою діяльність, не надаючи допомоги ворогам ісламу. У будь-якому випадку таких людей не можна звинувачувати у невір’ї і переслідувати їх. Науковець взяв до уваги особливості їх життя під іноземним правлінням. Тому в наш час юристи теж мають брати до уваги сучасні реалії: мусульмани перебувають у системі, де діють і їх захищають норми міжнародного права та живуть вперемішку з іншими. Сучасні юристи, вказано в Декларації, повинні розробити нову теорію “осель” (дар), не порушуючи релігійних текстів, беручи до уваги положення шаріату і сучасний контекст.

Тож перший висновок цього документа: фетва не дає права називати інших мусульман невірними і переслідувати їх, а також убивати мусульман і немусульман. Посилаючись на прецеденти часів життя Пророка Мухаммеда, коли він укладав договори з іновірцями для блага умми, у наш час теж існують міжнародні договори, що пов’язують людей різної віри та гарантують їхні права, і в цьому немає порушення шаріату. Про третій висновок згадано вище: вчені-умми мають рішуче виступити проти всякого насильства, засудити будь-який екстремізм. Далі вказано, що тільки відповідальні особи (керівники держав) можуть оголошувати джихад у формі війни. Окремі індивідууми і групи цього робити не мають права. Не можна оголошувати війну через належність до різних релігій чи шукаючи матеріальну вигоду.

Учасники наголосили в Декларації також те, що муфтії, який проголошує фетву, мусить бути висококваліфікованим ученим, і фетва має бути конкретною. Не можна використовувати поняття лояльності/ворожості як аргумент у звинуваченні кого-небудь у безвір’ї.

У своїх рекомендаціях учасники підкресливали важливість глибокого дослідження в усіх ісламських наукових і навчальних закладах проблем історичних обставин та умов, у яких у минулому визначні улеми оприлюднювали ті чи інші фетви. Наголошували також необхідність вивчення спадщини шейх-уль-іслама Ібн Теймійї та інших видатних науковців, рекомендували утворити Мардінський центр дослідження ісламської політичної теорії, а також скликати щорічні конференції в Європі для дослідження і глибокого вивчення ісламської концепції миру та мирного співіснування між державами/спільнотами і релігіями.

Звичайно, не всі із захопленням сприйняли звістку про конференцію в Мардіні та ухвалену на ній декларацію. ЗМІ відреагували мляво. Причини для цього у всіх різні. Але, на наш погляд, такого роду ініціатива з боку ісламського світу заслуговує на увагу і повагу суспільства, а перед ученими ставить завдання уважно спостерігати й аналізувати процеси, що відбуваються в ісламському світі, пам’ятаючи, що вони стосуються й нас.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Alliance of Civilizations. Report of the High-level Group, 13 November 2006. – New York : UN, 2006.
2. Internet: World Economic Forum. Press release of 22 January 2004.
3. The United Nations Global Counter-Terrorism Strategy. – Resolution A/Res/60/288 adopted by UN GA on 13 September 2005.

*Стаття: надійшла до редакції 15.10.2010
прийнята до друку 15.11.2010*

ISLAMIC RELIGIOUS THOUGHT AND MODERN PROBLEMS: MARDIN DECLARATION

Yuriy Kochubey

*Ahatanhal Krymsky Institute of Oriental Studies
of the Ukrainian National Academy of Sciences,
4, Hrushevskiy Str., Kyiv, Ukraine, 01001,
tel. (+38044) 278 76 52, e-mail: instkrymsk@gmail.com*

The article deals with the problem of searching ways of normal co-existence between Christian and Islamic civilizations on theological level by Moslem scholars (ulemas).

Key words: islam, Ybn Taymyya, jihad, Mardins declaration.

ИСЛАМСКАЯ РЕЛИГИОЗНАЯ МЫСЛЬ И СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ: МАРДИНСКАЯ ДЕКЛАРАЦИЯ

Юрий Кочубей

*Институт востоковедения им. А. Ю. Крымского НАН Украины,
ул. М. Грушевского 4, Киев, Украина, 01001,
тел. (+38044) 278 7652, e-mail: instkrymsk@gmail.com*

Поднят вопрос поисков путей нормального сосуществования христианской и мусульманской цивилизаций на теологическом уровне в среде исламских ученых-улемов.

Ключевые слова: ислам, Ибн Теймийя, джихад, Мардинская декларация.